

10. Кочарян А.С. Личность и половая роль (симптокомплекс маскулинности/фемининности в норме и патологии) /А.С. Кочарян. – Х.: Основа, 1996. –127 с.
11. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К.: Видавництво ТОВ «КМІ», 2006. – 240 с.
12. Рубинштейн С. Л. Человек и мир.- Проблемы общей психологии. – М.: Педагогіка, 1973.
13. Титаренко Т.М. Хлопчики і дівчатка: психологічне становлення індивідуальності. – К.,1989. – 48 с.
14. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности// Вопросы философии, 1994. – №10.

This article analyzes the socio-cultural determinants, their role and importance in the formation of gender identity. Formation of sex differences is influenced by social and cultural environment. It is the result of the adoption by a personality of the system of social values, that society propose for male and female. Sex-role socialization acts as a process of social and cultural factors assimilation, and causes the most of the acquired characteristics of sex-role behavior of the individual. In the article special attention is paid to the gender identity of youth.

Key words: gender identity, gender stereotypes, sex-role socialization.

Отримано: 15.10.2012 р.

УДК 159.9.075

С.А.Мул

Запам'ятовування, збереження та відтворення інформації прикордонним керівником

У статті розкрито вплив пам'яті на оперативно-службову діяльність прикордонного керівника і висвітлено залежність ефективності його пізнавальної діяльності від умінь запам'ятовувати, зберігати та відтворювати інформацію, що є важливим психологічним аспектом його успішної професійної діяльності, яка потребує постійного удосконалення.

Ключові слова: пам'ять, запам'ятовування, ефективність, інформація, відтворення.

В статье раскрыто влияние памяти на оперативно-служебную деятельность пограничного руководителя и показана зависимость эффективности его познавательной деятельности от умений запоминать, сохранять и воспроизводить информацию, что является важным психологическим аспектом его успешной профессиональной деятельности, которая требует постоянного совершенствования.

Ключевые слова: память, запоминание, эффективность, информация, воспроизводство.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема реагування на виклики, які виникають на державному кордоні займає одне з ключових місць в системі охорони державного кордону. Надійність і стабільність служби керівного складу прикордонних підрозділів, їх спроможність вирішувати складні завдання в умовах напружених ситуацій та їх спроможність передбачати елементи обстановки, яка виникає, залежить від здатності офіцера-керівника запам'ятовувати, зберігати та відтворювати потрібну інформацію. Все, що відбувається в нашій свідомості, в якомусь сенсі в ній і залишається назавжди. Залишається як «біт» того, що було, його образ. Кожний індивід може підтвердити, що сприймається повторно і що переживається, усвідомлюється нами саме як повторення «відомого», тобто ми готові стверджувати, що це вже було. Як вивірено, логічно, передбачливо засвоїти необхідний масив інформації, скористатися своїм досвідом, відтворивши ті чи інші події, факти, за якими вже приймалися відповідні рішення і як весь цей спектр вплинув на охорону державного кордону. Визначені завдання доцільно розглядати через призму існуючих знань в психології про запам'ятовування, зберігання та відтворення інформації.

Здатність постійно накопичувати інформацію має здебільшого, автоматичний характер, охоплює всі сфери і періоди психічної діяльності людини і в де яких випадках реалізовується свідомо.

Людська пам'ять – це передусім накопичення, закріплення, збереження і подальше відтворення людиною свого досвіду, тобто всього, що з нею сталося. Пам'ять – це засіб існування психіки у часі, утримання минулого, тобто того, чого вже немає в теперішньому часі. Тому пам'ять – необхідна умова єдності людської психіки, нашої психологічної ідентичності.

Установлено, що до 20-25 років пам'ять зазвичай поліпшується, до 40-45 років зберігається на одному і тому ж рівні, потім поступово починає слабшати [8, с. 68].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відомий давній вислів Р. Декарта: «Я мислю, отже, я існую» привертає

нашу увагу глибиною думки та впевненістю в тому, що людина з давніх часів цікавилася процесами, які відбуваються з нею, у тому числі процесами пам'яті, свідомості, мислення, мови. Давні греки вважали Богиню пам'яті Мнемозину матір'ю дев'яти муз, які були покровительками відомих на той час наук і мистецтв.

Можливість досягти високої ефективності в діяльності від запам'ятовування привертала увагу і у 30-50-х роках минулого століття зарубіжних та українських дослідників до вивчення проблеми запам'ятовування. Ними експериментально виявлено декілька основних умов, які детермінують високу ефективність запам'ятовування: активна діяльність індивіда з об'єктами; функціональна значущість об'єкта, що визначається його зв'язком з досягненням основної мети діяльності; висока інтелектуальна активність суб'єкта, що забезпечує змістову переробку матеріалу; використання і формування позитивної мотивації особистості; врахування емоційного впливу на об'єкти.

У дослідженнях О.О. Смирнова показано, що наявність інтересу до навчального предмета та емоційне сприймання інформації є важливим стимулом запам'ятовування. Пам'ять як саморегулювальна система нічого не зберігає даремно. С.Л. Рубінштейн довів: що більше значення має для індивіда інформація, то частіше вона використовується, то більше трансформується і довше зберігається. На цей процес пам'яті впливають час і обсяг матеріалу: через певний час після запам'ятовування відсоток збереженого матеріалу перебуває в обернено пропорційному відношенні до його обсягу, тобто матеріал забувається [15].

Відомий дослідник розладів Т. Рібо писав, що нове зникає раніше від старого, а складне – раніше від простого; спочатку забувають недавні, погано закріплені враження від сприймання, потім – здобутки мислення, услід за ними – почуття і звички. Автор наголошував, що наше уявлення про себе підтримується пам'яттю; якщо пам'ять порушується, виникає її розлад, то відразу ж змінюється уявлення людини про себе.

К.Д. Ушинський характеризував довільне відтворення як «працю, і працю важку», пов'язану з продовженням безлічі труднощів об'єктивного і суб'єктивного характеру. Відтворення є найефективнішим, коли воно не дуже відстає в часі від запам'ятовування.

Українськими дослідниками В.М. Мельничком, З.В. Бойко вивчено і висвітлено використання мнемонічних прийомів при запам'ятовуванні, особливості отримання вербальної інформації.

Мета статті – поглибити знання офіцерів керівної ланки прикордонних підрозділів про пам'ять, систематизувати психологічні механізми запам'ятовування інформації офіцером, як суб'єктом управління.

Виклад основного матеріалу. Під час виконання завдань з охорони державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон важливе значення мають пам'ять прикордонника, а також його уявлення про те, що він має помічати, доповідати, спостерігати. Такі пізнавальні процеси дозволяють ефективно використовувати раніше набутий досвід.

Ефективність пізнавальної діяльності прикордонного керівника під час виконання завдань за призначенням багато в чому залежить від його здатності запам'ятовувати об'ємну інформацію, яка необхідна для виконання завдань за призначенням. Досягненню цієї мети сприяє розвиток такого пізнавального процесу, як пам'ять.

Пам'ять – це запам'ятовування, збереження і повернення до того, що було в минулому досвіді. Домінантним процесом в пам'яті, від якого залежать точність і повнота відомостей та їх подальше використання, є запам'ятовування.

Під час здійснення оперативно-службової діяльності прикордоннику необхідно запам'ятати інформацію про можливі правопорушення, порушників, транспортні засоби, оперативні сили і засоби, обстановку в пунктах пропуску через державний кордон, бойову готовність прикордонних підрозділів, сигнали управління, взаємодії і т. д. Запам'ятовування цих даних багато в чому залежить від розвитку пам'яті.

Кращому запам'ятовуванню необхідних офіцеру даних сприяє встановлення асоціацій, тобто об'єктивних зв'язків між предметами і явищами. Асоціації за суміжністю відображають зв'язок в часі і просторі. Так, простішим є запам'ятовування сусіда ліворуч, N-го органу охорони державного кордону, якщо співвіднести його зі своїм прикордонним загоном (*запам'ятовування по порядку дислокації органів регіонального управління Державної прикордонної служби України*). Встановлений час досягнення максимальних пропускних операцій в пункті пропуску персонал запам'ятовує при співвіднесенні її з полуднем. Асоціації за схожістю і контрастом допомагають запам'ятати, наприклад, затримання порушника державного кордону за підробним паспортним документом, якщо таке затримання аналогічне тому, що відбувалося раніше.

Поряд з такими елементарними асоціаціями існують асоціації і більш складні, що відображають зв'язок між причиною та наслідком, викликаним даною причиною. Встановлення причинно-наслідкових асоціацій сприяє кращому запам'ятовуванню. Так, постріл сигнальної ракети здійснюється в момент виявлення правопорушника, слідів на контрольно-слідовій полосі, пораненні прикордонника і т. д.

Звичайно, особливості охорони тієї чи іншої ділянки державного кордону змушують відходити від загальноприйнятих норм поведінки прикордонного наряду, прикордонника, наприклад, якщо правопорушника треба допитати. У цьому випадку, щоб краще запам'ятати необхідну інформацію, слід акцентувати свою увагу на ній, повторивши її декілька разів.

Використання асоціацій для запам'ятовування великих об'ємів інформації визначається тим, що в умовах прикордонної служби, зазвичай, проявляється навмисне запам'ятовування і менше мимовільне.

Мимовільне запам'ятовування характеризується тим, що людина не ставить спеціальної мети запам'ятати що-небудь, не застосовує спеціальних прийомів запам'ятовування. Мимоволі запам'ятовуються значні події, наприклад день створення прикордонного загону, а також незвичайні і важливі факти для діяльності. Мимоволі краще запам'ятовується те, що ближче до досвіду людини, до цілей її діяльності.

Навмисне запам'ятовування характеризується свідомо визначеною метою щось запам'ятати. Для цього затрачаються вольові зусилля, розпочинається процес заучування, використовуються спеціальні прийоми (виділення головного, найважливішого, складного – деколи уявного – планів, повторень і т. д.).

Необхідну інформацію для здійснення прикордонного контролю прикордонний керівник запам'ятовує з використанням механічного та смислового (логічного) запам'ятовування. Механічне запам'ятовування базується на закріпленні зовнішніх зв'язків шляхом повторення того, що необхідно запам'ятати. Механічне заучування необхідно для запам'ятовування тактико-технічних характеристик спеціальних засобів прикордонного контролю (*Гарт-1П, ДД-1, Діксі тощо*), пропускних спроможностей пунктів пропуску. Кращим є смислове (логічне) запам'ятовування, в процесі якого прикордонний керівник знаходить смислові зв'язки між предметами і явищами, між елементами обстановки в пункті пропуску. Переважно логічний метод і використовується в пізнавальній діяльності прикордонника.

Звичайно, кожен офіцер прагне до того, щоб інформація, яка йому необхідна при охороні державного кордону, запам'ятовувалася якісніше і швидше. Для цього, насамперед, необхідне глибоке розуміння і усвідомлення прикордонником важливості надійного запам'ятовування основної інформації. Запас набутих знань також відіграє важливу роль в цих процесах, причому знання необхідно постійно розширювати і поглиблювати на заняттях, ділових іграх, у системі спеціальної підготовки, самостійній роботі. Чим глибші і міцніші знання, тим легше виникають асоціації, пов'язуються смислові зв'язки між ситуаціями кордону, тим ефективніше запам'ятовування.

Запам'ятованим вважається лише те, що офіцер може відтворити. І не випадково керівник вимагає від підлеглого прикордонного наряду повторити отримане завдання: щоб переконатися, що він зрозумів і запам'ятав завдання.

Успішність запам'ятовування багато в чому залежить від способів запам'ятовування, які використав прикордонник. Серед способів логічного запам'ятовування можна виділити такі: складання плану (необов'язково на папері) запам'ятовуються, порівняння, класифікація, систематизація інформації про державний кордон, складання схем при записах.

Іноді для кращого запам'ятовування необхідного, особливо цифрових даних, використовують мнемоніку (мистецтво запам'ятовування). При цьому можливості пам'яті збільшуються в результаті утворення штучних асоціацій. Наприклад, для запам'ятовування кількості сторінок, чи сторінки з конкретною інформацією на сторінці в *n*-му паспортному документі можна використати добре відомі числа (дати): свій вік (38), число і місяць народження (1712, де 17-сторінка для віз, 12-особливі відмітки), рік закінчення Великої Вітчизняної війни (1945) і ін.

Слід мати на увазі, що мнемонічні прийоми допомагають запам'ятовуванню, але не розвивають пам'ять, через це їх можна використовувати дуже обмежено. Основним же шляхом збільшення обсягу пам'яті та покращення запам'ятовування є формування прийомів смислового, логічного запам'ятовування.

В охороні державного кордону, оперативно-розшуковій діяльності, здійсненні прикордонного контролю запам'ятовану інформацію необхідно тривалий час зберігати в пам'яті. Для цього подумки повторюється те, що треба запам'ятати: час, напрямок, спосіб можливого порушення, посібники та документи, що використовуються і т. д.

Кращому збереженню даних в пам'яті сприяє частота, ніж тривалість повторень. Якщо на повторення виділено 30 хвилин, то їх краще використовувати тричі по 10 хвилин, ніж витратити на одне повторення відразу півгодини. Доцільним є варіант поетапного повторення з попереднім поверненням до початкової точки того, що необхідно запам'ятати.

Забування як втрата чіткості того, що запам'ятовано, зменшення його обсягу, помилки у відтворенні – є процес згасання тимчасових зв'язків, перешкодити якому можна повторенням того, що треба запам'ятати. Більш стійкими зв'язками є ті, в утворенні яких брали участь перша і друга сигнальні системи, а також мовосенсорні і моворухові механізми (сам побачив, прочитав, почув, промовив).

Щоб використовувати в охороні державного кордону запам'ятовані і збережені в пам'яті дані, їх необхідно відтворити, пригадати.

Відтворення, як один з процесів пам'яті, полягає в мисленнєвому відновленні даних минулого досвіду, може бути суб'єктивним і об'єктивним. Якщо суб'єктивне відтворення в процесі пізнавальної діяльності прикордонника відноситься до досліджуваних питань і не втрачає з ними зв'язку, то воно корисне і цінне. Наприклад, розглядаючи підроблений паспортний документ, прикордонний наряд мимоволі згадає його опис та можливі підробки.

Але якщо об'єктивно згадується те, що не пов'язано з досліджуваним, аналізованим саме в цей момент, то таке відтворення ускладнює мислення прикордонника, оскільки в цьому випадку не відтворюється зовсім або частково те необхідне, що важливо для вироблення найбільш доцільного рішення. Такому «заважаючому» відтворенню можна перешкоджати шляхом самовідволікання навмисним відтворенням того, що необхідне в даний момент.

Довільне відтворення обстановки для визначення та постановки завдань прикордонним нарядам вимагає спеціальних умінь. Успішність такого відтворення визначається виокремленням проблеми (елемента обстановки), зіставленням (порівнянням) з добре відомим, викликом «непрямих» асоціацій. Зрозуміло, що не завжди легко відтворити деталь запланованих дій або відому інформацію про правопорушників тощо. В таких випадках треба спробувати порівняти відтворювані дані з чимось аналогічним, що відбувалось раніше. Наприклад, при визначенні спроби порушення державного кордону правопорушником з використанням підробного паспортного документа правильним

було б пригати затримання, які здійснювалися раніше за схожим, або аналогічним підробним паспортним документом і т.д. Аналогічно можна згадати, наприклад, спосіб порушення державного кордону, елементи затримання таких правопорушників і правового реагування на таке правопорушення, порівнюючи його з тими фактами, які запам'яталися в минулому.

При цьому важливо враховувати, якщо тривале зосередження на асоціаціях (порівняннях) не дає бажаного результату, то ефективнішим було б «перемикання» на 5-10 хвилин на осмислення інших питань, оскільки, як правило, в таких умовах виникає негативна індукція нервових процесів, яка перешкоджає виробленню необхідних даних.

Пам'ять прикордонника є умовою накопичення ним та використання попереднього бойового досвіду. В залежності від того, що запам'ятовується і відтворюється пам'ять може бути моторною (руховою), образною, словесно-логічною, емоційною.

Моторна пам'ять пов'язана із запам'ятовуванням, збереженням і відтворенням рухів, рухових прийомів і навичок. Спираючись на моторну пам'ять, інспектор-технік швидко, без затримок і зайвих рухів працює з технічним комплексом, інспектор з поглибленого вивчення документів вміло перемикає і використовує спеціальні технічні пристрої. Прикордонний керівник спирається на моторну пам'ять, маніпулюючи оптичною лупою при вивченні документа. Звичайно, що рухи і дії, які виконуються пов'язані не є тільки моторними актами. Вони пов'язані між собою з сенсорними (відчуття, сприйняття) складними пізнавальними процесами.

Для формування моторної пам'яті важливо не лише швидко створити, усвідомити наочний образ, а й проговорити його. Це покращує моторну пам'ять. Більш міцними є не ті моторні акти, які контролюються зоровим, слуховим сприйняттям, а ті, які перебувають на внутрішньому, м'язовому контролі і кінестетичних (рухових) відчуттях. Так, послідовно рука відводиться вгору і вперед на певну відстань і лягає точно на потрібний прилад, перемикач, тумблер.

Образна пам'ять – це запам'ятовування, збереження і відтворення чуттєвих образів предметів і явищ. Образна пам'ять прикордонника дозволяє зберегти інформацію, яка спостерігалася у попередніх діях нарядів, їх динаміку і на основі цього досконалість керівництва підлеглими прикордонниками. Образна пам'ять допомагає прикордоннику повніше запам'ятати і точніше відтворити те, що внесено в протокол, кримінальну справу.

Словесно-логічна пам'ять – це запам'ятовування, збереження і відтворення того, що прочитане використане або почуте. При цьому відображаються і закріплюються існуючі зв'язки між предметами і явищами. Словесно-логічній пам'яті належить провідна роль в засвоєнні прикордонних знань. Її розвиток створює передумову для запам'ятовування і подальшого відтворення інформації про обстановку на державному кордоні.

Емоційна пам'ять пов'язана з емоціями людини, запам'ятовуванням і відтворенням емоцій, почуттів разом з тими об'єктами, які їх спонукали. Прикладом відтворення емоційною пам'яттю ситуацій може бути пригадування застосування зброї при переслідуванні правопорушника. Пережита в попередніх діях радість за дії підлеглих відтворюється при продумуванні майбутніх дій.

Різні види пам'яті пов'язані між собою, і в процесі пізнавальної діяльності прикордонник використовує одночасно кілька видів пам'яті. Домінантне значення має образна і словесно-логічна пам'ять, ступенем розвитку яких визначається запам'ятовування і подальше використання інформації у процесі, і в динаміці оперативно-службової діяльності.

Наявне існування професійних властивостей пам'яті, якщо ми розглядаємо її з позицій змісту того, що запам'ятовується. Запам'ятовування інформації, явищ, відноситься до прикордонної діяльності, розвиває пам'ять прикордонника і тим самим підвищує ефективність його пізнавальної діяльності. Розширити можливості пам'яті можна систематичним спеціальним тренуванням. При цьому розвиваються зорова, слухова і рухова пам'ять. Кращому запам'ятовуванню даних про державний кордон сприяє використання переважаючого типу пам'яті в офіцера.

Стійкість запам'ятовування підвищується при систематичному мисленнєвому повторенні того, що запам'ятовується, порівнянні з добре запам'ятованими даними. Добре осмислене, зазвичай, запам'ятовується краще.

Успішність запам'ятовування краща при наявному запасі знань. Недостатність знань не дозволяє добре запам'ятати нові дані.

При запам'ятовуванні численних даних обстановки виділяються найбільш значимі дані, які мають першочергове значення в охороні державного кордону.

Ефективність пам'яті знижується при безперервних тривалих зусиллях із запам'ятовування. Тому після 40-50 хвилин інтенсивного мислення необхідна 10-хвилинна перерва.

Якщо не вдається згадати n -ну інформацію, наприклад інформацію, отриману від добровільного помічника, слід подумки відтворити бесіду, що відбувалася з ним. Відтворюються епізоди, факти (*зброя, напад*), супутні запам'ятовуванню тих чи інших даних, а це дозволяє більш повно відтворити необхідне. Все вищесказане сприяє підвищенню ефективності пам'яті.

Останнім часом почали виділяти спеціальну пам'ять. З розвитком і застосуванням в оперативно-службовій діяльності сучасних систем (комплексів) управління, відстеження обстановки відділами прикордонної служби вживаються поняття інженерної військової психології – короткочасна і довготривала пам'ять. Під короткочасною пам'яттю розуміють здатність людини запам'ятати і відтворити певний обсяг матеріалу після одного короткочасного подання. До довготривалої пам'яті відносять всі випадки, коли на запам'ятовування витрачається більше одного повторення.

Виділяють також оперативну пам'ять, маючи на увазі процеси пам'яті, включені в конкретну повсякденну діяльність і спрямовані на її досягнення.

Науковий пошук направлений на оптимізацію шляхів розширення можливостей пам'яті. Неодноразово здійснювались спроби дослідити розвиток і можливість запам'ятовувати інформацію під час сну.

Однак, навчання передбачає активність тих, хто навчається, а цього під час сну досягти неможливо. Отже, мова йде про механічне запам'ятовування, а воно не може бути міцним. Невідомі також наслідки навчання уві сні для психіки людини.

Висновки. Вміння офіцера-прикордонника запам'ятати, зберегти та відтворити наявну інформацію є важливим психологічним аспектом його успішної професійної діяльності, яке потребує постійного удосконалення.

Список використаних джерел

1. Аткинсон Р. Человеческая память в процессе обучения / Р. Аткинсон; пер. с англ. – М.: Прогресе, 1980.
2. Бочарова С.П. Память в процессах обучения и профессиональной деятельности / С.П. Бочарова. – Тернополь, 1997.
3. Зинченко Н.М. Непроизвольное запоминание / Н.М. Зинченко. – М.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1961.

4. Зиганов М. Мнемотехніка. Запам'ятовування на основі візуального мислення / М. Зиганов, В. Козаренко. – К. : Школа раціонального читання, 2001. – 304 с.
5. Как развивать память / И.Ю. Матюгин, Е.И. Чакаберия, И.К. Рыбникова, Т.Б. Слоненко, Т.Н. Мазина. – Донецк: Сталкер, 1997.
6. Корсаков С.С. Избранные произведения / С.С. Корсаков. – М., 1954. – С. 68.
7. Лапп Д. Искусство помнить и забывать / Д. Лапп; Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1995.
8. Лезер Ф. Тренировка памяти / Ф. Лезер. – М.: Эйдонос, 1995.
9. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. – Т.1. – М.: Педагогика, 1983.
10. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник / П.А. М'ясоїд. – К., 2000. – С. 278.
11. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов та ін. – К., 1999. – С. 217-245
12. Психология памяти: Хрестоматия по психологии / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: ЧеРо, 1998.
13. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – 2-е изд. – С. 326.
14. Усова А. В. Условия успешного формирования у учащихся научных понятий / А. В. Усова // Наука и школа. – 2006. – № 4. – С. 57–59

The impact of memory on operational activity of the Head of the Border Control authority has been revealed in the article. There has also been clarified the dependence of efficiency of his cognitive activity on the skills to memorize, store and restore the information as an important psychological aspect of his successful professional activity that requires continuous improvement.

Keywords: memory, memorization, efficiency, information, restoring.

Отримано: 19.09.2012 р.